

===== *Simon Attila* =====

/// Hancsovsky. Egy ellentmondásos történet rekonstrukciója¹

== A Hancsovsky-ügy emlékezete

A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy rekonstruálja egy 1945-ben a dél-szlovákiai Tornalján (ma Tornala) bekövetkezett robbantásos merénylet történetét és feltárja a robbantással megvádolt, de a halálos ítélet elől megszökött Hancsovsky Béla sorsát. A csehszlovák Nemzetbiztonsági Testület tornaljai járási parancsnokságának az 1945. augusztus 8-án bekövetkezett felrobbantása a városka magyar lakossága elleni kemény hatósági megtorlást vont maga után. Mintegy 150 személyt hurcoltak el, és tervbe vették a város és a járás teljes magyar nemzetiségű lakosságának az országból való kitoloncolását is. A merénylet elkövetését egy 19 éves fiú, Hancsovsky Béla vállalta, aki a robbantással akarta felhívnia figyelmet a szlovákiai magyarok üldözésére. Hancsovskyt a népbíróság gyorsított eljárásban halálra ítélte, ő azonban kalandos körülmények között Magyarországra szökött át. Mivel azonban Csehszlovákia a fiú kiadatását kérte, és a magyar hatóságok is keresték, 1947-ben Nyugatra szökött tovább. További sorsa kérdéses, feltehetően azonban fiatalon hunyt el. A tanulmány a történet eddigi ellentmondásait, fehér foltjait igyekszik tisztázni, és olyan kérdésekre keresi a választ, hogy vajon tényleg Hancsovsky Béla követte-e el a robbantást, voltak-e társai, és mi történt vele szökését követően.

A történet feltárása azért is fontos, mivel a második világháborút követő csehszlovákiai magyar üldözésekhez a közvélemény, de a szakma is, hagyományosan az elszenvadás attitűdjét kapcsolja, így a korszakkal kapcsolatos történetekben a felvidéki magyarság a legtöbb esetben csak a passzív áldozat szerepében jelenik meg. Csupán az utóbbi évek kutatásai irányították rá arra a figyelmet, hogy a magyar lakosság része az ellenállás különböző formáival próbálkozott, amelynek spektru-

¹ == Jelen tanulmány „A szlovákiai magyar társadalom változásai az utóbbi 100 évben, különös tekintettel a mindennapi kultúrára” című APVV-20-0336 projekt keretén belül készült.

ma az egyéni tiltakozástól a szervezett csoportos földalatti tevékenységig terjedt. Ez utóbbival kapcsolatban különösen Bukovszky László kutatásai fontosak, aki részletesen feltárta az ún. Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség tevékenységét.² A tornaljai robbantás azért is kivételes történet, mert az egyedüli olyan este, amikor a tiltakozás az erőszak tudatos formáját öltötte. Mint ahogy nem mindennapi volt a Hancsovszky Bélával szembeni büntetőeljárás és büntetés sem. A második világháború utáni Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Tanács (*Slovenská národná rada*, a továbbiakban SZNT) 1945. május 15-én elfogadott 33. sz. *A fasiszta bűnösök, meg szállók, az árulók, a kollaboránsok megbüntetéséről, és a népbíróságok létesítéséről* szóló ún. retribúciós rendelete által létrehozott népbíróságok feladata ugyanis a háború alatt elkövetett bűnök büntetése volt.³ Ami felveti annak a kérdését, hogy Hancsovszkyt ügyét miért a nagyrészt laikusokból álló népbíróság tárgyalta, és miért nem a békeidőben elkövetett bűnökben illetékes kerületi bíróság. Másrészt bár a háború után a szlovákiai járási népbíróságok futószalagon igyekeztek gyártani a magyar háborús bűnösöket, a népbírósági perek nagy része felmentéssel vagy viszonylag enyhe ítélettel végződött, halálos ítélettel azonban szinte sohasem.⁴ Hancsovszky halálos ítélete ebből a szempontból is kivételesnek számít.

Mivel a fenti eseményekről a szocializmus évtizedeiben nem lehetett beszélni, a rendszerváltás idején a robbantás helyszínéül szolgáló gömöri kisvárosban is csupán néhány idősebb ember emlékezett Hancsovszky nevére és történetére. A hallgatást első ízben Boross Zoltán, a két világháború közötti felvidéki fiatalok legjelentősebb csoportosulásának, a Sarló mozgalomnak⁵ a tagja törte meg, aki egy Molnár Imrének 1990-ben adott interjúban és az ahhoz függelékként csatolt írásában megemlítette a tornaljai robbantást is.⁶ A nyomtatásban 1992-ben megjelent interjú tartalma akkor ugyan újdonságnak hatott, ma azonban már látni, hogy sok benne a pontatlanság és a megalapozatlan állítás. A téma első történelmi feldolgozása egy helytörténész, Gaál Imre nevéhez fűződik, aki a Tornalja huszadik századi történetét feldolgozó kötetében, amely 2001-ben jelent meg, mintegy háromoldalmi terjedelemben foglalkozott a robbantással és annak következményeivel.⁷ Még ugyanabban az évben, és feltehetőleg nem teljesen függetlenül Gaál könyvétől, a Tornaljáról Budapestre elszármazott Gömör-kutató, Czenthe Zoltán közölte a Kazinczy Ferenc

2 = = Bukovszky, 2016.

3 = = Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistic-
kých zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva.
A rendelet szövegét közli Malatinský, 2019: 193–199.

4 = = Kivételesen említhető Csatóry László pere, akit 1948-ban – távollétében – a kassai zsidóság gettósításában és számos személy kivégzésében játszott szerepéért ítélt halálra a kassai járási népbíróság.

5 = = A Sarló mozgalomról lásd Bajcsi, 2021.

6 = = Ujváry, 1992.

7 = = Gaál, 2001: 306–308.

Társaság évkönyvében, a *Széphalomban* a történeteket több szempontból is új megvilágításba helyező visszaemlékezést a korabeli eseményekről és az általa személyesen ismert Hancsovszky Béláról.⁸

A 2001 óta eltelt két évtizedben csupán ritkán bukkant fel Hancsovszky neve a sajtóban. 2011-ben Popély Árpád tollából jelent meg egy rövid ismeretterjesztő írás a történekről az *Új Szó* című napilapban,⁹ 2015-ben pedig szintén az *Új Szó*ban jelent meg egy interjú Baki Attilával, amelyben a történészt a tornaljai robbantásról kérdezték.¹⁰ Bár a két utóbbi közlés célja inkább az volt, hogy a merénnyel kapcsolatos addigi ismeretanyagot a nagyközönség felé is kommunikálja, Popély a korábbi szakirodalom által nem ismert forrásokat (néhány oldalnyi, a prágai Cseh Nemzeti Levéltárban fellelt anyagból) is felhasznált írásához.

A fentebb felsorolt munkák közül a mai kutató elsősorban Gaál Imre és Czenthe Zoltán írásaira tud támaszkodni. Az előbbi könyvének az értékét az adja, hogy elsősorban levéltári forrásokra épül, amelyet a szerző szóbeli forrásokból származó információkkal egészített ki. Igaz, nem lévén szaktörténész, forrásait nem mindig kezelte a megfelelő forráskritikával, miközben nem egy esetben pontatlanul vagy egyáltalán nem tüntette fel azok leoláhelyét. Két fontos forráscsoportot azonban beemelt a téma feltárásába. Az egyik a rimaszombati járási népbíróságnak a Hancsovszky-per során összegyűlt anyaga, amely jelenleg a beszercebányai Állami Levéltárban kutatható.¹¹ Ebből a vádlott és a tanúk vallomásain keresztül viszonylag jó képet kaphatunk arról, mi történhetett 1945. augusztus 8-án, illetve magának a pernek a lefolyása is jól végigkövethető belőle. Gaál másik fontos forrását a tornaljai városi levéltár jelentette. Az erre vonatkozó hivatkozásai azonban nagyrészt vizszakövethetetlenek, mivel a hivatkozott iratok egy része ma már nem található meg városi levéltár – amúgy nem túl rendezett – anyagában.¹²

Czenthe írása – noha megvan benne az ambíció – nem történeti munka, sokkal inkább személyes visszaemlékezés. És épp ez adja a jelentőségét, hiszen az események időpontjában 16 éves tornaljai fiúként jól ismerte Hancsovszky Bélát, ráadásul a Czenthe családot is a robbantás miatt utasították ki az országból. Így ő is Magyarországon folytatta életét, és valamilyen szinten (ez pontosan nem derül ki az írásból) kapcsolatban volt Hancsovszky Béla szintén Magyarországon élő öccsével, Istvánnal. Czenthe írásában keverednek a személyesen tapasztaltak és az olyan információk, amelyek másodkézből jutottak el hozzá, miközben azt csupán feltételezni tudjuk, hogy ezek forrása többnyire Hancsovszky István lehetett. És persze

8 == Czenthe Z., 2001: 169–178.

9 == *Új Szó – Szalon*, 2011. augusztus 6., 9. Popély Árpád: Tornalja – 1945. augusztus 8.

10 == *Új Szó*, 2015. szeptember 25., 9. Egy merénnyel és rejtelmek.

11 == ŠA BB, f. OLS RS-T-LUD, 86/45. Trestná vec Vojtecha Hančovského.

12 == Ennek oka – a helyi informátoraim szerint – Gaál munkamódszerében kereshető, aki feltehetően egyszerűen hazahordta a levéltárból az őt érdeklő dokumentumokat.

merített saját családja emlékezetéből is, hiszen nővére, Czenthe Irénke, aki 18 éves volt 1945-ben, naplót vezetett, amelyben Hancsovsky Béláról és a korabeli tornaljai viszonyokról értékes információk olvashatók.¹³

== A robbantás háttere – Tornalja 1945 nyarán

Amikor 1944. december 19-én a 2. ukrán front egységei és a velük együtt harcoló román hadsereg elérte Gömör térségét, az itt élők már sejtették, hogy az 1938 novemberében kezdődő magyar idők véget fognak érni, és ismét Csehszlovákia állampolgáraiként kell folytatniuk életüket. Ez a gondolat azonban akkor nem váltott ki nagyobb félelmet belőlük. Részben mivel a háború befejezése az újrakezdés reményét is magával hozta, másrészt pedig azért, mert az első Csehszlovák Köztársaság, a maga liberális demokráciájával, nem hagyott kifejezetten rossz emléket bennük.¹⁴

A veszélyt talán azért sem érzékelték, mivel a front Gömör fölött viszonylag gyorsan áthaladt, nem okozott nagyobb veszteséget sem emberi életben, sem anyagi javakban, és a szovjet és román katonákra sem volt jellemző az erőszakoskodás olyan mértéke, mint más, kevésbé szerencsés régiókban. Sőt mi több, a front utáni első hetekben, ameddig a szovjet hadsereg parancsnoksága érvényesült, a helyi magyar lakosság befolyása is megmaradt. Köszönhetően annak, hogy a szovjetek nem nemzeti, hanem elsősorban osztályszempontok alapján választották meg, hogy kire támaszkodnak helyi szinten. És mivel a mai Dél-Szlovákiában a kommunisták között a magyarok felülreprezentáltak voltak, a befolyásukat ideig-óráig érvényesíteni tudták. Ezt jelzi, hogy a térség központi városában, Rimaszombatban a helyi magyar kommunisták javaslatára Varga Imre református lelkészt nevezték ki ideiglenes polgármesternek.

Sőt, 1945 elején még az SZNT képviselői is megengedőbbek voltak azzal kapcsolatban, hogy bevonják-e a magyarokat a helyi szintű ügyek irányításába. Ennek jegyében az SZNT akkor még Huszton tartózkodó vezetése 1945 januárjában olyan értelmű utasítást küldött Rimaszombatba, miszerint a helyi képviselőinek együtt kell működniük a demokratikusan gondolkodó magyarsággal, és azokból kell megszervezni a helyi tanácsokat.¹⁵ Erre a gyakorlatra Janics Kálmán is felhívja a figyelmet, aki szerint a magyar vidékre küldött komisszárok és az SZNT különböző szintű testületei a következő hónapokban mindig alkalmaztak magyar tanácsadókat.¹⁶ De említést érdemel Érsekújvár esete is, ahol a szovjet katonai parancsnok által a vá-

13 == A naplóból a Széphalom 2004-es évfolyamában jelentek meg részletek. Lásd: Czenthe I., 2004: 315–331.

14 == A polgárai számára általános választójogot, törvény előtti egyenlőséget és szociális biztonságot kínáló Csehszlovák Köztársaságot a felvidéki magyarok, a csehszlovák állam nemzetállami koncepciójából fakadó nemzetiségi sérelmeik ellenére is élhető államként értékelték.

15 == AMT, D1 NOT, Szlovák Nemzeti Tanács, 1945. január 24.

16 == Janics, 1992: 124.

ros élére kinevezett Prónay Kálmánt (aki a magyar időkben a város főjegyzője volt) április elsején a kommunista párt, a Demokrata Párt és az Agrárpárt képviselőinek tanácskozása is megerősítette pozíciójában.¹⁷

Mindezek ismeretében jobban érthető, hogy a tornaljai járási nemzeti bizottság is egy magyar kommunista, Molnár Dezső vezetésével alakult meg. És az ő felhívása alapján került sor február 13-án a tornaljai helyi nemzeti bizottság megalakítására, amelynek tagjai kizárólag a helyi, „demokratikusan gondolkodó” magyarok közül kerültek ki, vezetője pedig Szabó István szerelő lett.¹⁸ Ennek megfelelően helyi a közigazgatásban és a közéletben továbbra is a magyar nyelv dominanciája volt a jellemző.

Ekkoriban azonban már a magyarok jogfosztásának az első jelei is megjelentek. Ilyen volt többek között az SZNT február 27-i 4/1945. sz. rendelete, amely a németek, magyarok mezőgazdasági vagyonának azonnali hatályú elkobzását mondta ki.¹⁹ Ez az első hullámban olyan jelentősebb vagyonnal rendelkező tornaljai családok vagyonának a lefoglalását jelentette, mint a Tornallyai, a Hevesi vagy a Hámos család.

A nyílt magyarüldözés megkezdésére a csehszlovák kormány programjának április 5-én Kassán történő kihirdetése adott jelet, amely amellett, hogy a kollektív bűnösség elve alapján – az aktív antifasiszták kivételével – háborús bűnösnek nyilvánította a magyarokat, meghirdette a tisztán szláv csehszlovák nemzetállam megteremtését. A kassai kormányprogram szellemiségével összhangban az SZNT elnökségének 1945. április 7-én kelt 26. sz. rendelete kimondta, hogy a magyar és német többségű községekben és járásokban a helyi és járási nemzeti bizottságok helyett azok jogköreit bíró komiszároknak vagy ún. közigazgatási testületeknek kell átvenni a hatalmat.²⁰ Ennek következtében hamarosan feloszlatták a gömői régió választott testületeit, köztük a tornaljai járási és a helyi nemzeti bizottságot is, amelyek helyét a járási és helyi közigazgatási bizottságok vették át. Ezek megalakítása során azonban szigorú szempont volt, hogy magyar nemzetiségű személy csak „szélsőséges esetben” kerülhetett a tagok közé, kizárólag akkor, ha nincs elegendő megbízható szlovák.²¹

A változások dinamikáját jelezték a Gömörrel szomszédos nógrádi események is. A Szlovákia Kommunista Pártja (*Komunistická strana Slovenska*, SZLKP) és a Demokrata Párt által április 1-jén, Losoncon szervezett tömeggyűlés egyik szónoka még a helyi születésű pártfunkcionárius, Keleti Ferenc volt, aki magyar nyelven biztatta a losonciakat, hogy kapcsolódjanak be a csehszlovák népi demokrácia építésé-

17 == Mitáč, 2013: 4.

18 == AMT, D1 NOT, jegyzőkönyv, 1945. február 13.

19 == Popély, 2006: 51.

20 == Uo. 56.

21 == ŠA BB, PoRs, f. OSK Feledince, k. 1, 11/45. Miestne správne komisie – menovanie predsedov.

be.²² Ám a helyi magyarság által április 15-re tervezett nagygyűlés megtartását már nem engedélyezte a hatalom, mint ahogy azt is megtiltották, hogy a füleki munkásság május 1-jei felvonulásán magyar nyelvű beszédek is elhangozzanak.²³ Amikor pedig a feledi járásba tartozó Várgedén a háború befejezését ünnepeelve a 25 éves Kovács Júlia magyar zászlót tűzött ki a helyi templomra, a járási közigazgatási bizottság elnöke és titkára a fiatal nő szigorú megbüntetését követelték.²⁴

1945 májusában egyik napról a másikra bezárták a háború utáni hetekben újrainduló magyar iskolákat, és megkezdődött a magyar állami és közalkalmazottak elbocsátása. Ami egyben a fizetések és nyugdíjak folyósításának a leállítását is jelentette.²⁵ A hónap végétől megkezdődött az ún. „anyások”-nak, vagyis az első bécsi döntést követően a visszacsatolt területre költözött magyaroknak Csehszlovákiából való kitoloncolása, illetve ezzel nagyjából egy időben tömegesen kezdtek letartóztatni a felvidéki magyarokat, akiket internálótáborokba hurcoltak.

Így alig pár héttel az európai háború befejeződését és az ún. felszabadulást követően a Dél-Szlovákiában élő magyarok, akik vagy a masaryki első köztársaság viszonyainak visszatérését, vagy esetleg az SZLKP által hirdetett egyenlőséget várták, döbbenet tapasztalták, hogy jogfosztottá váltak saját szülőföldjükön: földjeiket lefoglalták, nyelvüket kitiltották a közéletből, iskoláikat bezárták. Különösen fájó volt a kiábrándulás a kommunista érzelmű magyarok számára. 1945 májusában közülük még sokan részt vehettek a Szlovákia Kommunista Pártja területi konferenciáin. Ott azonban azzal kellett szembesülniük, hogy a pártvezetés a dél-szlovákiai régiók magyartalanítását és szlovákokkal való betelepítését szorgalmazza, és helyi szlovák elvtársaik mindezt támogatják. A pozsonyi értekezleten részt vett nagyabonyi Molnár Ferenc ezért egyenesen úgy vélekedett, miszerint a területi konferenciának nem kommunista, hanem fasiszta jellege volt.²⁶

A magyarellenes intézkedések miatt az egyes dél-szlovákiai régiókban egyre feszültebbé vált a helyzet. Ezt azonban a szlovák belügyi jelentések részben az általuk irredentának minősített magyarországi propagandának, részben pedig ama bizonytalanság következményének tartották, amit az okozott, hogy a magyar lakosság nem tudta, milyen sors vár rá: maradhat-e szülőföldjén, vagy elűldözik onnan.²⁷ Több helyen ismeretlen eredetű röplapok jelentek meg, amelyek arra biztatták a magyarokat, hogy ne adják fel a reményt, mert még változhatnak az államhatárok. A június folyamán Komáromban lefoglalt – kockás papírra színes ceruzával házi-

22 == Motoška, 1974: 156.

23 == Motoška, 1974: 161.

24 == ŠA BB, PoRs, f. OSK Feledince, k. 1, 34/45. Kováčová Júlia, Hodejov a spol, vyvesenie maďarskej zástavy, 1945. május 10.

25 == Helyzetkép a szlovákiai magyarokról. Közli Tóth (szerk.), 2013: 257.

26 == Janics, 1992: 140.

27 == SNA, f. PV-BO, k. 1, 180/45. Situačná správa z územia Slovenska, 1945. augusztus 30.

lag készített – rölapok egyikének a szövege a következő volt: „*Magyarok! Bízhatok! A határ a nyelvhatár szerint lesz meghúzva, tartsatok ki a magyarságotok mellett, ne hagyjátok magatokat és a várost az angol bizottság megérkezéére eltótosítani. Eljön még a mi időnk is!*”²⁸ Egy másik pedig pedig arról tudósított, hogy „*Komárom magyar volt és magyar lesz. Mienk a jövő.*”²⁹

= = A robbantás és a nyomozás

Különösen feszült volt helyzet Gömörben. A feledi járás katonai parancsnokságának beszámolója szerint 1945 augusztusának első napjaiban a döntő többségében magyarok által lakott járásban a magyar és a csehszlovák határvédelmi erők közötti incidensek mellett egyes magyar nemzetiségű személyeknek az országból való kiutasítása, illetve a hadsereg által a járás több helyén felfestett „jelszavak” okozták a feszültséget.³⁰ Ennek a feszültségnek a következménye volt a jelen tanulmány témáját adó tornaljai robbantás után három nappal bekövetkezett gortvakisfaludi merénylet is. Az ottani, augusztus 8-án kezdődő kitoloncolások, amelyek miatt néhány családnak el kellett hagyni a települését és átköltözni Magyarországra, oda vezettek, hogy ismeretlen tettesek kézigránátot dobtak be a falu élére kinevezett szlovák komisszár, Štefan Lupták házába.³¹ A merénylet következtében Lupták és helyettese, Ján Nosál, akik a helyiek szerint személyesen voltak felelősek a kiutasításokért, az életüket veszítették. A tettesek személyazonosságára sohasem derült fény, de az esetről fennmaradt források azt sugallják, hogy a faluból kiutasított személyek térhettek vissza és dobhattak kézigránátot az őket a kiutasításra kijelölő két személyre.³²

1945 kora nyarán a tornaljai lakosság is megrökönyödve figyelte a háború után még elinduló magyar iskolák bezárását és magyar nyelvnek a közéletből való szinte teljes kitiltását. A magyar lakosság hátrányos megkülönböztetésének további jele az volt, hogy amikor a háború után beszédett rádiókészülékeik visszaadását kérték a járási szervektől, azok az igénylők állampolgári és politikai megbízhatatlánágára, vagyis lényegében nemzetiségére hivatkozva megtagadták azt.³³ De ugyanezt a megkülönböztetést kezdték tapasztalni a gazdasági életben is. A háború utáni első hónapok során a lakosság élelmiszerellátása csak nagy kihagyásokkal működött. A városi lakosság csak nehezen jutott hozzá a vidéken megtermelt élelmiszerhez, amely nagyrészt a feketepiacon végezte. Ezen a nyár kezdetétől az UNRRA³⁴ által folyósított

28 == ABS, f. S, S_2_293, 174/1945. Protištátne letáky – rozširovanie v Komárne, 1945. október 20.

29 == Uo.

30 == ABS, f. 215, S_2_293/31, Atentát na budovu útvarou NB v Tornali, 1945. augusztus 8.

31 == Uo.

32 == Uo.

33 == AMT, D2 NOT, 801-1200/1945, Výmer, 1945. június 6.

34 == United Nations Relief and Rehabilitation Administration, az ENSZ segélyezési és jóvátételi hivatala.

segélyszállítmányok tudtak némileg segíteni. A tornaljai járási közigazgatási bizottság döntése alapján azonban a segélyből (húskonzervek szalonna, kávé, tea, dzsem stb.) a magyarok nem részesedhettek. Legalább is elvileg nem, mivel a támogatók 1166 nevet tartalmazó listáján azért magyar nevek is olvashatók.³⁵

A város magyar jellegének felszámolását szolgálta a helyi közigazgatási bizottság július 11-i döntése az utcanevek megváltoztatásáról, amely értelmében a hagyományos utcaneveket a (cseh)szlovák történelem nagyjainak nevére cserélték: így lett a Fő utcából Štefánik utca, a Vasút utcából Štúr utca, a Rózsa utcából Hurban utca, de szinte valamennyi fontosabb szlovák „nemzetébresztőről” utcát neveztek el a szinte teljesen magyar városban.³⁶ Ugyanezekben a napokban, július 17-én hagyta el a kisvárost a szovjet hadsereg helyőrsége, amelynek helyére Ján Korbačka százados vezetésével csehszlovák katonák érkeztek. Ez tovább növelte a feszültséget, hiszen épp a csehszlovák katonák voltak azok, akik augusztus első napjaiban Tornalján is olyan feliratokat festettek a kerítésekre és kőfalakra, amelyek a kassai kormányprogram szellemében a csehszlovák nemzetállam célkitűzéseit hirdették, és többek között arra szólították fel a lakosságot, hogy kizárólag szlovákul beszéljen. Ez csak olaj volt a tűzre, a feszültség tovább nőtt, amire reagálva a helyőrség parancsnoka augusztus 7-én 21 órától kijárási tilalmat vezetett be.³⁷

A kijárási tilalom sem tudta azonban megakadályozni, hogy még ugyanazon nap este ismeretlenek (minden bizonnyal néhány fiatal fiú) átmázolják a hadsereg magyarságot sértő feliratait, másnap hajnali 2 óra 15 perckor pedig valakik felrobantsák a Nemzetbiztonsági Testület járási parancsnokságának a Vasút (immár hivatalosan Štúr) utcában lévő épületét. A robbantás erejétől az épület ugyan jelentős károkat szenvedett (ezt a szakértők 180-200 ezer csehszlovák koronára becsülték), ám az épületben tartózkodó három személy sérülések nélkül úszta meg a detonációt.³⁸

A merényletet követő reggel rögtön beindult a hatalom megtorló gépezete, a városban statáriumot hirdettek ki, amely rendelettel ismét a szlovák nyelv kizárólagos használatára szólították fel a lakosságot, a NT megerősített egységei pedig átfésülték a várost, házkutatásokat tartottak, és a néhány órán belül mintegy 150 személyt tartóztattak le. A Hámos-féle kastélyba, a Fehér Lóba, az Éva-lakba, a Tornallyjai Dezső-féle kastélyba hurcoltak jó része 20 év alatti fiatal volt (köztük lányok is), mintegy harmaduk felnőtt férfi.³⁹

35 == Gaál, 2001: 304.

36 == Uo. 303.

37 == Uo. 306.

38 == UPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, č. 200, Hančovský Štefan, Hančovský Vojtech, Bohm František, atentát na budovu stanice NB v Tornali (dnes Šafárikovo) – písomný a fotodokumentálny materiál, 1945. augusztus 26.

39 == A szájhagyomány szerint az internált fiatalok között néhány a haláltáborból éppen csak hazatért fiatal zsidó lány is volt, akik rendőröket a „Gestapo, Gestapo” kiáltással fogadták.

A fiatal fiúk többsége a Hámos-féle kúriába került, ahol a minden berendezést nélkülöző üres termekben zsúfolták őket össze. Czenthe Zoltán visszaemlékezése szerint a klottgatyára vetkőztetett fiatalok sem élelmet, sem takarót nem kaptak, azt mintegy két nap után juttathattak be nekik a hozzátartozóik. Napközben a padlót sikáltatták velük, vagy a közeli laktanyába vitték őket különböző takarítási munkákra.⁴⁰ És persze egyiküket-másikukat időnként kiemelték a tömegből, és kihallgatni vitték, amely során gyakran fizikailag is bántalmazták őket.⁴¹

Eközben a városban továbbra is intenzív, ám eredménytelen nyomozás folyt a robbantás elkövetői ellen. Ezért 10-én a felnőttek közül 20 főt túszként Zólyomba vittek, a város lakosságát, illetve a többi internáltat pedig azzal fenyegették meg, hogy ha nem kerülnek elő a tettesek, akkor kivégzik a túszokat.⁴² Pár nappal később azonban, amikor Hancsovszky Béla személyében megtalálni vélték a tettest, szabadon engedték őket.

Czenthe Zoltán visszaemlékezései szerint a Hámos-kastélyban raboskodó fiúk közül ekkor, vagyis 10-én tűnt el Hancsovszky Béla,⁴³ akit a következő naptól már külön őriztek és a robbantás fő gyanúsítottjaként kezeltek. Azt, hogy önként jelentkezett-e, vagy a nyomozás során jutottak el hozzá, nem tudható. Vallomásából az derül ki, hogy feladta magát, a peranyagban viszont utalás történik egy szignó nélküli, keltezetlen feljelentő levelére (amelyről a későbbiekben kiderítették, hogy egy bizonyos Csók István írta). A levélben az illető arra hivatkozva hívja fel az állambiztonsági szervek figyelmét Hancsovszky Bélára, hogy neki Béla öccse, István vallotta be, hogy a bátyja volt az elkövető.⁴⁴ A vizsgálati anyag szerint a levelet Csók nem küldte el, hanem széttépte, és végül személyesen tett vallomást.⁴⁵

A merénylet fő gyanúsítottjává előlépett Hancsovszky Béla ekkor 19 és fél éves volt. Édesanyját Dezső Melániának hívták, az ekkor már nem élő édesapját pedig Hancsovszky Gyulának. A kétgyerekes Hancsovszky család Tornalja jobb módú famíliái közé tartozott, amit a városka fő utcáján felépített kétemeletes, lapostető ház is igazolt, amelynek földszintjén műszaki és kerékpárüzletet működtettek.⁴⁶ A nagyobbik fiú, Béla a tornaljai református elemi követően Rimaszombatban, Rozsnyón, majd Miskolcon járt gimnáziumba, ahol 1943 nyarán fejezte be a hetedik osztályt.⁴⁷ A front átvonulása miatt azonban a nyolcadikat már nem tudta elvégezni, és érettségét sem tudott tenni.

40 == Czenthe Z., 2001: 169–171.

41 == Gaál, 2001: 306.

42 == Czenthe Z., 2001: 174.

43 == Uo., 170.

44 == ŠA BB, f. OLS RS-T-LUD, 86/45. Trestná vec Vojtecha Hančovského (d. n.)

45 == A Csók által széttéptett, majd a rendőrség által összeragasztott levél megtalálható a népbírósi anyagban. Uo.

46 == Czenthe Z., 2001: 173

47 == *A Miskolci...*, 1944: 42.

Azt követően, hogy Hancsovsky Béla augusztus 10-én gyanúsítottá vált, rendkívül felgyorsultak az események, és másnap, a délelőtti órákban már beismerő vallomást is tett. Beismerő vallomását a tárgyi bizonyítékok is alátámasztani látszóttak, közte az a búcsúlevél is, amelyet arra az esetre írt, ha a robbantás során életét veszítené, és amelyet hazatérte után széttépett és az árnyékszékbe dobott. A levél maradványait a vallomását követően a rendőrök halászták ki a budiból és ragasztották újból össze.⁴⁸

Az esetnek az első perctől fogva kiemelt figyelmet szentelt a szlovák belügyminisztérium szerepét ellátó pozsonyi belügyi megbízotti hivatal (*Poverenictvo vnútra*), amelynek vezetője, Gustáv Husák kommunista politikus három nappal a robbantást követően a városba érkezett. A kora esti órákban részt vett a Tornaljai Járási Közigazgatási Testület (JKT) rendkívüli ülésén, ahol javaslatára döntés született arról, hogy először a városból, majd az egész járásból rövid időn belül ki kell telepíteni az összes magyar nemzetiségű személyt.⁴⁹ Elsőként a volt magyar pártok vezetőit és a vagyonosabbakat, míg a munkásokat és kisparasztokat legutoljára. Ez a döntés, amely a hatalom legfelső szintjein született meg, azt jelezte, hogy a szlovák politika a merényletet a csehszlovák nemzetállam megteremtésének szolgálatába kívánta állítani, és egyfajta hivatkozási alapként akarta felhasználni a magyarokkal szemben. Éppen ezért – függetlenül a nyomozás állásától – kezdettől fogva Csehszlovákia elleni csoportos terrorakcióként igyekeztek beállítani a történeteket. A belügyi megbízotti hivatal augusztus 11-én kiadott közleménye szerint ugyanis a merénylet „*a magyar terrorista és fasiszta bandák műve*”, amelyek Csehszlovákia-ellenes uszító kampányt folytatnak a magyar lakosság között.⁵⁰

Bár a város és a járás teljes magyar lakosságának a kitelepítése irreális célkitűzés volt, a „kiemelt jelentőségű” családok kitelepítése szinte azonnal megkezdődött. A kijelölt személyeknek a felszólítást követő három napon belül kellett elhagyniuk az ország területét, miközben a járási közigazgatási testület döntése értelmében magukkal vihették a teljes bútortárukat, családonként egy tehenet és egy malacot, valamint személyenként 200 kg gabonát.⁵¹ A kiutasítások végrehajtása azonban meglehetősen vontatottan haladt. Szeptember 7-ig összesen 31 család (76 személy) lépte át Bánrévénél az államhatárt. Mint a JKT aznapi jegyzőkönyvéből kiderül, bár Hancsovsky Melánia is felszólítást kapott, ő és kisebbik fia ennek ellenére továbbra is Tornalján tartózkodott. Ezért a testület újabb határozatot fogadott el azonnali kitoloncolásukról.⁵²

48 == ŠA BB, f. OLS RS-T-LUD, 86/45. Trestná vec Vojtecha Hančovského (d. n.).

49 == ŠA BB, PoRs, f. ONV To, Zápinica zo zasadnutia OSK dňa 11.08.1945.

50 == *Pravda*, 1945. augusztus 12. 1. Maďarské teroristické bandy v činnosti; *Čas*, 1945. augusztus 12. 1. Teroristické výčiny maďarských fašistov.

51 == ŠA BB, PoRs, f. ONV To, Zápinica zo zasadnutia OSK dňa, 1945. szeptember 4.

52 == ŠA BB, PoRs, f. ONV To, Zápinica zo zasadnutia OSK dňa, 1945. szeptember 7.

A hatalom számára azonban nem csupán a kiutasítások végrehajtása jelentett gondot, de az is, hogy a szemtanúk állításaival szemben, akik három, a helyszínről elfutó személyről beszéltek, az augusztus 11-i vallomásában Hancsovszky Béla egyedüli elkövetőként nevezte meg magát, és a későbbiekben is határozottan tagadta, hogy társai lettek volna, ami ellentmondott a „fasiszta bandák” elméletének. Ezért a nyomozás a következő napokban elsősorban Hancsovszky tettestársainak a felderítésére irányult, és látszólag meg is hozta az eredményét. Hancsovszky Béla 15 éves testvére, István és a Hancsovszky családnál tartózkodó, újpesti illetőségű 14 éves Böhm Ferenc ugyanis az augusztus 17-én megtartott kihallgatáson elismerték bűnrészességüket. Vallomásuk szerint az utcán őrködtek, amíg az idősebb társuk végrehajtotta a merényletet.⁵³

Mivel az ezekben a napokban a Hancsovszky családnál végrehajtott házkutatás során a rendőrök robbanógyutacsokat, egy román gyártású géppisztolyt és gyújtószinórt találtak és foglaltak le, nem meglepő, hogy augusztus 19-én hivatalosan is letartóztatták a három gyanúsítottat, akik részvételével még aznap megtartották a merénylet helyszíni rekonstrukcióját.⁵⁴ Csakhogy két nappal később, 21-én a járási népbíróság vádlója, Andrej Homola már olyan értelmű utasítást küldött a kerületi bíróság vizsgálóbírójának, amely szerint egyedül Hancsovszky Bélát kell vádlottként kezelni, öccsét, Istvánt és Böhm Ferencet csupán tanúként kell kihallgatni.⁵⁵ Annak okát, hogy mi okozta ezt a váratlan fordulatot, pontosan nem ismerjük. Bizonyára közrejátszott benne az is, hogy a két fiatalabb fiú korábbi vallomását megmásítva tagadni kezdte, hogy részt vett volna a merényletben, és a tanúk sem ismerték fel őket. Ráadásul Hancsovszky István és Böhm Ferenc az augusztus 22-én megtartott kihallgatásuk során nem csupán tagadták a bűnrészességüket, de egyenesen azzal védekeztek, hogy a tornaljai rendőrségen történt első kihallgatásuk során a rendőrök megverték őket, azzal fenyegetőzve, hogy ha nem vállalják, hogy ott voltak a merényletnél, akkor soha többé nem találkozhatnak az édesanyjukkal.⁵⁶ Egy 19, egy 15 és egy 14 éves fiúból amúgy is nehéz lett volna Csehszlovákia biztonságát veszélyeztető fasiszta bűnbandát kreálni. Így bizonyára a pozsonyi belügyi megbízotti hivatalból érkezhettek, vagy legalábbis a vele való konzultáció nyomán született meg a döntés, hogy csupán Hancsovszkyt Bélát ültessék a vádlottak padjára.

Két nappal a bírósági tárgyalás előtt a vádirat azonban még nem volt kész, mivel az ügyész még akkor sem tudta, hogy a SZNT már említett 33/1945-ös retribú-

53 = = ŠA BB, f. OLS RS-T-LUD, 86/45. Trestná vec Vojtecha Hančovského, 1945. augusztus 24.

54 = = UPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, č. 200, Hančovský Štefan, Hančovský Vojtech, Bohm František, atentát na budovu stanice NB v Tornali (dnes Šafárikovo) – písomný a fotodokumentálny materiál.

55 = = ŠA BB, f. OLS RS-T-LUD, 86/45. Trestná vec Vojtecha Hančovského, 1945. augusztus 21.

56 = = Uo.

ciós rendeletének mely paragrafusa alapján kell a Hancsovsky Béla elleni vádat megkonstruálnia. A jelzett rendelet ugyanis öt paragrafusban fogalmazta meg a hátya alá eső bűncselekményeket.⁵⁷ Az első paragrafus a fasiszta megszállóra vonatkozott, amit kizárólag csak külföldi állampolgárokra lehetett alkalmazni. A második paragrafus a belföldi árulókra vonatkozott, akikkel kapcsolatban olyan bűncselekményeket sorolt fel, mint Csehszlovákia és a demokratikus államrend szétverése vagy a „Horthy-Magyarország” szolgálatában végzett cselekedetek. A rendelet harmadik szakasza a kollaboránsokkal, a negyedik a szlovák nemzeti felkelés elárulói-val, az ötödik pedig az ún. kisebb háborús bűnösökkel foglalkozott. Hancsovsky esetében csupán az első két paragrafus alkalmazása jöhetett szóba, ám azt illetően, hogy a vádlottat csehszlovák vagy idegen állampolgárnak kell-e tekinteni, már tanácstalan volt a vádló. Ami nem is csoda, hiszen a robbantás előtt 5 nappal, 1945. augusztus 3-án adta ki Edvard Beneš államelnök a 33/1945. sz. rendeletét, amely lényegében a szlovákiai magyarság egészét megfosztotta csehszlovák állampolgárságától és az ehhez kapcsolódó jogoktól. Ezért az ügyész 22-én táviratban fordult Gustáv Husák belügyi megbízotthoz, és azt tudakolta tőle, hogy milyen állampolgárnak tekinthető a vádlott.⁵⁸ A még aznap kézhez kapott válasz szerint Hancsovsky csehszlovák állampolgár, ezért a retribúciós rendelet 2. paragrafusát kell vele kapcsolatban alkalmazni.⁵⁹

Husák utasítását követve Homola még aznap véglegesítette a vádiratot, amelyben az SZNT 33. számú retribúciós rendeletének 2. paragrafusa alapján a szlovák nemzetet elkövetett sérelemmel vádolta meg Hancsovskyt. Másnap magyar nyelven ismertették vele a vádiratot, amit követően kijelentette, hogy a vádat megértette, és nyilatkozott arról is, hogy nem kér védőt és saját magát sem kívánja védeni.⁶⁰

= = Az ítélet és a kegyelemkérés

A rimaszombati járási népbíróság 1945. augusztus 24-én a kerületi bíróság épületében tárgyalta Hancsovsky Béla ügyét. A délelőtt 9.20-kor kezdődő nyilvános tárgyaláson a szenátus elnöke egy viszonylag fiatal bíró, a negyvenedik évét még be nem töltő Július Valach volt, aki korábban a rozsnyói és a tornaljai járásbíróságon dolgozott. Az ülnökök a rimaszombati járás északi, szlovák falvaiból kerültek ki: Ján Belica likéri, Samuel Baník szilistyei, Pavol Černák klenóci, František Bobala tiszolci lakosok személyében. A vádat pedig Andrej Homola kerületi ügyész képviselte.⁶¹

57 == Malatinský, 2019: 193–195.

58 == ŠA BB, f. OLS RS-T-LUD, 86/45. Trestná vec Vojtecha Hančovského, 1945. augusztus 22.

59 == Uo. 1945. augusztus 22.

60 == Uo. 1945. augusztus 23.

61 == UPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, č. 200, Hančovský Štefan, Hančovský Vojtech, Bohm František, atentát na budovu stanice NB v Tornali (dnes Šafárikovo) – písomný a fotodokumentačný materiál, 1945. augusztus 26.

Miután a vádló felolvasta a vádiratot, amely egyedüli bűnősként Hancsovsky Bélát nevezte meg, a vádlott kihallgatása következett, aki beismerte, hogy ő robbantotta fel a csendőrőrsöt. Vallomása szerint tettét már megbánta, ám azt továbbra is hangsúlyozta, hogy tervéről senki nem tudott, és nem is segített neki senki azt végrehajtani. Ezt követően a tanúkat szólították, elsőként a vádlott testvérét, Istvánt, majd Böhm Ferencet, akik egybehangzóan azt vallották, hogy a robbantásról csak augusztus 9-én, a reggeli órákban értesültek, amikor Hancsovsky Béla elmondta nekik, hogy mit tett.⁶²

A beidéztet tanúk közül néhányan a robbantás közelében laktak, és látták vagy hallották az onnan elfutó tetteseket. Közülük ketten három személyt láttak elfutni, egy magasabbat és két alacsonyabbat, de mindketten azt állították, hogy Hancsovsky Istvántól és Böhm Ferencről magasabbak voltak. Ketten hangokat is hallottak, ám a vádlott hangját egyikük sem ismerte fel.⁶³ A vád által felsorakoztatott tanúk között voltak azok a fiatalok is, akik estéiket a Hancsovsky fiúkkal együtt gyakran töltötték a Vas család udvarában. Hancsovsky Bélára nézve azonban ők sem vallottak semmiféle terhelőt. Viszont hármójukból ketten is említést tettek arról a Derencsényi Józsefről, aki ott volt a robbantást követően letartóztatottak között, ám azóta már ismeretlen helyre távozott. A 16 éves Vas Lajos szerint Derencsényi volt az, aki egy alkalommal, amikor a csendőrség előtt sétáltak el, felvetette, hogy fel kellene robbantani az épületet. Bódy Bertalan pedig arról beszélt, hogy azokban a napokban, amikor a Hámos-kastélyban tartották őket fogva, Derencsényi bevallotta neki, hogy ő volt az egyik robbantó. A tanúk között szerepelt még Rudolf Červenák kocsmáros is, aki a robbantás estéjén Hancsovsky Bélának pálinkát adott, illetve a Nemzetbiztonsági Testület három tagja, akik a nyomozás eredményéről számoltak be, illetve arról, milyen hangulatot tapasztaltak a robbantás előtti napokban Tornalján.

A tanúk kihallgatását követően a vádló összegezte a vádat. Bestiális és kegyetlen tettnek minősítette a robbantást, amelyet szerinte nemzeti bosszúvágyból követett el a vádlott. Vádbeszédében nem volt hiány a nacionalista mítoszokból sem, hiszen többek között a müncheni döntéssel a szlovákoktól elrabolt földről beszélt, és arról is, hogy a Hancsovsky-félék (értsd a magyarok) „erőszakot tesznek a nemzetnek, amely ennek a földnek mindig is a tulajdonosa volt”.⁶⁴

Mivel a vádlott nem kívánt semmit felhozni a saját védelmére, az elnök befejezettnek nyilvánította a tárgyalást, a szenátus pedig ítélethozatalra vonult vissza. A mintegy két óra hosszúságú tanácskozást követően, este hét óra tájban kihirde-

62 == ŠA BB, f. OLS RS-T-LUD, 86/45. Trestná vec Vojtecha Hančovského, 1945. augusztus 24.

63 == Uo. 1945. augusztus 24.

64 == UPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, č. 200, Hančovský Štefan, Hančovský Vojtech, Bohm František, atentát na budovu stanice NB v Tornali (dnes Šafárikovo) – písomný a fotodokumentačný materiál, 1945. augusztus 26.

tett ítélet szerint Hancsovszky Bélát bűnösnek találták és golyó általi halálra ítélték. A bíróság elnökének kérdésére, hogy kér-e kegyelmet, a per lefolyását összefoglaló jelentés szerint Hancsovszky „*kibívó, dacos, ironikus hangú*” nemmel válaszolt. A halálos ítéletet megnyugvással fogadó közönség soraiból (akiket valószínűleg az állam szempontjából való megbízhatóság szempontjából megszürték) olyan vélemények hangoztak el, miszerint „*a vádlottat azonnal ki kellene vinni a főtérre, és ott, a nyilvánosság előtt, figyelmeztetésként agyon kellene lőni*”.⁶⁵

A halálos ítéletről a szlovák sajtó is beszámolt, és nagy elégedettséggel nyugtázta, hogy az igazságosság kardja lesújtott a fasiszta bűnösökre. Ám annak ellenére, hogy Hancsovszkyt egyedüli bűnösnek ítélték el, a lapok továbbra is csoportos akcióként kezelték a robbantást, és igyekeztek felnagyítani annak jelentőségét. Sőt a *Národný front* – nem tudni, milyen információk alapján – egyenesen 24 tagú fasiszta bandáról írt, amely több más robbantást is tervezett.⁶⁶

A tárgyalási rend szerint a vádlott mellett az ügyésznek és a szenátusnak is nyilatkoznia kellett a kegyelem kérdéséről. Az előbbi az ítélet kihirdetését követően a szenátusnak eljuttatott állásfoglalásában azt tanácsolta, hogy a szenátus ne kérjen kegyelmet Hancsovszkynek, amit azzal indokolt, hogy a régióban a tornaljai robbantás óta további merénylet (ez utalás volt a gortvai esetre) és sok határincidens is történt. Ezért a kegyelem helyett az ítélet mielőbbi végrehajtását kérte.⁶⁷ A még aznap összeülő szenátus azonban mintegy 20 perces megbeszélést követően mégis azt javasolta, hogy a halálos ítéletet főbüntetésként 15 év fogházban letöltendő büntetésre és 15 év munkatáborra, mellékbüntetésként pedig a vádlott polgári jogainak 15 évre történő elvesztésére változtassák.⁶⁸ Döntésük pontos okát nem ismerjük, ám a peranyagban utalások találhatók arra, hogy a bíróság elnökének kifogásai voltak azzal kapcsolatban, hogy egy 19 éves fiút ítéljenek halálra. Egy hét múlva aztán, augusztus 30-án maga Hancsovszky Béla is kegyelemért folyamodott, sőt másnap az SZNT igazságügyi megbízotti hivatalába írt levelében Homola vádló is a kegyelem megadását javasolta.⁶⁹

Azzal kapcsolatban, hogy az ítélethirdetést követően a kegyelmet elutasító Hancsovszky Bélát mi vitte rá döntésének megváltoztatására, csak sejtéseink vannak. A halál árnyékában az ember sok mindent átértékel, ami már önmagában is elegendő ok lehetett arra, hogy kegyelmet kérjen. Azt pedig, hogy ezt miért nem tette már meg az ítélelhozatalkor, ő maga a betegségéből származó depressziójával

65 == Uo.

66 == *Národný front*, 1945. augusztus 29. 2. Tornaľský vrah pred ľudovým súdom.

67 == ŠABB, f. OLSRS-T-LUD, 86/45. Trestná vec Vojtecha Hančovského, 1945. augusztus 24.

68 == Uo.

69 == Uo.

indokolta.⁷⁰ A hatóságok gyorsan reagáltak a kérvényre, és Hancsovszkyt már aznap orvos szakértő vizsgálta meg, akinek a feladata az volt, hogy állást foglaljon az elítéltnél a kegyelmi kérvényben említett betegségével és depressziójával kapcsolatban. A doktor sem a Hancsovszky által megnevezett betegség (gonorrhoea), sem pedig a depresszió tüneteit nem észlelte, szakvéleményében azonban jelezte, hogy mivel az ilyen betegséggel járó depresszió a betegség elmúltával általában el szokott tűnni, ez elítélt esetében sem zárható ki.⁷¹

Érdekesebb kérdés az, hogy a korábban a vádlott azonnali kivégzését kérő Homola miért változtatta meg a véleményét. Saját bevallása szerint ennek az volt az oka, hogy megérzése szerint valami nincs rendben az elítélt körül, valamit titkol, talán magának a valódi bűnösnek a személyét. Márpedig ha Hancsovszkyt kivégzik, akkor elveszik annak a lehetősége, hogy az igazság előbb vagy utóbb kiderüljön. Ráadásul – írta Homola – az ítélethirdetést követően Hancsovszky négy szemkört bevallotta neki, hogy nem ő követte el a robbantást, és azért vállalta a tettet magára, hogy egyrészt mentse a letartóztatott mintegy 150 tornalját, másrészt pedig őt magyarként büszkeséggel töltötte el, hogy másokért feláldozhatja magát. És – tette hozzá a kegyelmi kérvény indoklásában az ügyész – ha ehhez még hozzávesszük, hogy a betegsége miatt Hancsovszky amúgy is az öngyilkosság gondolatával foglalkozott, akkor még inkább érthető, hogy akár a halálos ítélet ellenére is magára vállalta a robbantás elkövetését.⁷²

Homola a SZNT belügyi megbízotti hivatalának szeptember 24-én írt jelentésében még két további okot is említett. Egyrészt azt, hogy az érvényes büntető törvénykönyv szerint azt a vádlottat, aki halálos ítélettel vagy életfogytiglani börtönbüntetéssel sújtható bűnt követ el, és a 18. évét már betöltötte, de a 20.-at még nem, 15–25 év börtönbüntetésre kell ítélni, halálos ítélet azonban nem szabható ki rá.⁷³ A másik okként pedig Bódy Bertalan vallomását említette, akit Homola augusztus 31-én újból kihallgatott, és aki azt vallotta, hogy a robbantást követő letartóztatásuk idején Derencsényi József 19 éves asztalosinas bevallotta neki, hogy ő is az elkövetők között volt. De aztán Derencsényi megszökött.⁷⁴ Ebben az érdekes persze az, hogy jogilag képzett személyként Homolának már korábban is tudnia kellett, hogy 20

70 = UPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, č. 200, Hančovský Štefan, Hančovský Vojtech, Bohm František, atentát na budovu stanice NB v Tornali (dnes Šafárikovo) – písomný a fotodokumentačný materiál, 1945. október 1.

71 = ŠA BB, f. OLS RS-T-LUD, 86/45. Trestná vec Vojtecha Hančovského, 1945. augusztus 30.

72 = UPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, č. 200, Hančovský Štefan, Hančovský Vojtech, Bohm František, atentát na budovu stanice NB v Tornali (dnes Šafárikovo) – písomný a fotodokumentačný materiál, 1945. október 1.

73 = Uo. 1945. szeptember 24.

74 = Uo.

éven aluli személyt nem lehet halálra ítélni, Bódy pedig nem augusztus 31-én be-
szélt először Derencsényiről, hanem a bírósági tárgyalás során is elmondta ugyanezt.

Az SZNT elnöksége jókora késéssel, csupán október 9-én foglalkozott Hancsovszky Béla kegyelmi kérvényével, és a felsorolt érvek ellenére elutasította azt. Ez azonban már egy teljesen új helyzetben történt, hiszen szeptember 25-én az elítélt megszökött a rimaszombati fogdából és a zöldhatáron át Magyarországra távozott.

= = Szökés az ismeretlenbe

A kerületi bíróság börtöne, ahol Hancsovszkyt a halálos ítélet kihirdetését követően fogva tartották, a bíróság Tompa Mihály téri székházával egy időben, az 1880-as években épült fel a bíróság udvarában. A kétemeletes épületet eredetileg 150 fogvatartott számára tervezték, a szökés körülményeiről készült jelentés szerint azonban az események idején háromszor annyi rab tartózkodott benne, akikre a szükséges 12 helyett csupán 4-5 ór vigyázott. Ráadásul az épület is rendkívül rossz állapotban volt. Bár ezt hivatalosan a háborúban elszenvedett károk számlájára írták, a Hancsovszky-per ügyészenek szavai szerint az épület azért volt szinte teljesen szétverte, „*miel ott nemrég a szövetséges szojjet hadsereg katonái voltak elhelyezve*”.⁷⁵

Mindenesetre a helyhiány következtében – a halálraítéltekre vonatkozó szabályokkal ellentétben – Hancsovszkyt nem magánzárában őrizték, hanem egy többszemélyes cellában. Bár a szökésről készült vizsgálati anyag⁷⁶ és Czenzhe Zoltán verziója⁷⁷ több ponton eltér egymástól, az események nagy vonalakban mégis rekonstruálhatók: Hancsovszky Béla szeptember 25-én a hajnali órákban egy becsempészett fogóval szétszedte a celláján lévő zárat, kinyitotta az ajtót, majd rövidzárlatot okozott. Ezt követően a sötétség leple alatt az őrszobára ment, ahonnan elhozta az örök fegyvereit, majd visszatért a cellájához, és amikor a sötétben az egyik őr, egy Vician nevezetű, arra ment, leütötte. Ezt követően rövid tűzpárbajba keveredett egy, az őrszemélyzet mellé kirendelt katonával, majd a szenespince ablakán kimászva az börtön udvarára jutott, felmászott a börtön külső falára, onnan pedig kijutott az utcára, és eltűnt.

Arra a kérdésre, hogy mindezt hogyan tudta egy 19 éves fiú véghezvinni, nem könnyű választ adni. Csupán annyit lehet bizonyosan állítani, hogy segítség nélkül ez nemigen sikerülhetett volna. A szlovák hatóságok kezdettől fogva arra gyanakodtak, hogy a már említett Vician nevű őr összejátszott vele. Ő ugyanis azt vallotta, hogy a szökést megelőző napon – noha szolgálatban volt – két alkalommal is beült az egyik kocsmába, és estére úgy lerészegedett, hogy az őrszobán elaludt. A hatóságok szerint azonban Vician csak megjátszotta a részegséget, hogy ezzel teremtsen magának alibit. Ráadásul miután Hancsovszky egy vasrúddal leütötte (a hatóságok

75 == Uo. 1945. szeptember 10.

76 == A szökésről készült vizsgálati anyagot lásd uo.

77 == Czenzhe Z., 2001: 175.

feltételezése szerint ez is megjátszott volt), az őr elhagyta a börtönt, ápolást kért a kórházban, és csak utána riasztotta a rendőrséget.

Függetlenül attól, hogy Vician segítette-e Hancsovszkyt, az őrszemélyzet magatartása nem felelt meg az előírásoknak, hiszen a fiú szökésének az idején a szabályok szerint két őrnek az őrszobán kellett volna tartózkodnia, egynek pedig a folyosón járőröznie. A valóságban azonban az őrszobán csak a „részeg” Vician aludt, a másik két őr pedig a második emeleten tartózkodott. És mivel nem észlelték, hogy a börtön a rövidzárlat miatt sötétségbe borult, feltehetően ők is aludtak. Emellett az épületben volt egy katona is, aki egyedülként megpróbálta megállítani Hancsovszkyt, ám amikor az visszalőtt, elbújt a pince egyik sarkában, és lényegében hagyta, hogy a rab megszökjön.

Czenthe Zoltán szerint Hancsovszky a börtön faláról leugorva kifecamította a lábát, és elájult, majd fél órát feküdt a fal tövében eszméletlenül.⁷⁸ A hatóságok viszont arra gyanakodtak, hogy külső segítsége is volt, és létrán mászott le a falról.⁷⁹ Bárhogyan is volt, nem valószínű, hogy a Rimaszombatból a magyar államhatár felé vezető valamelyik közúton indult volna el, hiszen joggal feltételezhette, hogy azokat ellenőrizni fogják. Életszerűnek az tűnik, hogy az utakat és falvakat kerülve, a várostól a Rimaszécs irányban húzódó erőkön, bokros réteken, legelőkön keresztül indult az államhatár felé, majd a Rimán átkelve Jéne és Harmac térségében jutott át a zöldhatáron és ért Bánrévére. Mivel ez 35–40 km-es távolságot, vagyis akár 7-8 órányi gyaloglást jelentett, úgy véljük, hogy miután a hajnali órákban elhagyta Rimaszombatot, néhány órányi gyaloglást követően valahol megpihent, és csupán alkonyattájt folytatta az útját. Ez egyébként megfelel Czenthe információinak, aki szerint 25-én este, már sötétedés után ért Bánrévére.⁸⁰

A kivégzés elől menekülő Hancsovszky Béla nem véletlenül ment a közvetlenül az államhatár mentén fekvő magyarországi községbe, hiszen azokban a napokban egy ottani istállóban tartózkodtak a robbantás óta Tornaljáról kiutasított családok, így a Hancsovszky és a Czenthe család is.⁸¹ Mivel azonban félő volt, hogy az őt üldöző csehszlovák hatóságok akár az államhatárt is átlépi majd, csupán néhány órát tartózkodott a helyszínen, majd a biztonságosabbnak ítélt Vay-Serényi-kastélyba ment át. Másnap a családjával együtt Putnokra távozott, ahol mintegy két-három hetet tartózkodhatott. Hogy pontosan meddig, nem tudni, mindenesetre október utolsó napjaiban már Miskolcon volt letartóztatásban.

Letartóztatásával és fogva tartásával kapcsolatban sok a megválaszolatlan kérdés. Az bizonyos, hogy a szlovák hatóságok már három nappal a szökése után körö-

78 == Uo.

79 == UPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, č. 200, Hančovský Štefan, Hančovský Vojtech, Bohm František, atentát na budovu stanice NB v Tornali (dnes Šafárikovo) – písomný a fotodokumentačný materiál, 1945. október 4.

80 == Czenthe Z., 2001: 175.

81 == Vö. Czenthe I., 2004: 330.

zést adtak ki rá, és mivel a magyar hatóságok nem tűntek túl együttműködőnek, Pozsony a Magyarország fölött ellenőrzést gyakorló szovjetek segítségét kérte az előkerítéséhez.⁸² Hancsovskyt végül a miskolci államügyészség vette őrizetbe.⁸³ Az nem derül ki a forrásokból, hogy ezt az NKVD nyomására tették-e, vagy épp ellenkezőleg, azért tartották őrizetben, hogy így az oroszoktól és azáltal a Csehszlovákiának való kiadatástól megvédjék. Mindenesetre a pozsonyi belügyi megbízotti hivatal november 12-én azzal a kéréssel fordult a szovjet nagykövetséghez, hogy a Magyarországot megszállva tartó Vörös Hadsereg főparancsnoksága rendelje el az elítélt kiadatását.⁸⁴ Erre azonban nem került sor, és Hancsovsky Béla az 1945-ös év végét – feltehetően a magyar hatóságok, illetve néhány hatósági személy jóindulatának köszönhetően⁸⁵ – már ismét szabadlábbon töltötte.

Szabadlábba kerülését követően Hancsovsky az ózdi vasgyárban dolgozott, 1946 őszétől pedig ezzel párhuzamosan megkezdte gimnáziumi tanulmányai utolsó évét az ózdi Paraszt Dolgozók Gimnáziumában. Csakhogy a csehszlovák hatóságok ismételten a kiadatását kérték Magyarországtól, és mivel a hivatalos megkeresés előtt a magyar állami szervek nem térhettek ki, Csánk Béla, az igazságügy-minisztérium osztályfőnöke 1947 márciusában a miskolci államügyészhez fordult, hogy az járjon el az ügyben.⁸⁶ Miután az államügyész az ózdi és a putnoki rendőrkapitányságtól kapott információk alapján megállapította, hogy a keresett személy az ózdi vasgyár kőművesbrigádjában dolgozik, 1947. április 12-én parancsot adott Hancsovsky Béla őrizetbe vételére, ami még aznap meg is történt. Hancsovsky azonban csupán egyetlen napot és éjszakát töltött fogságban, mivel 13-án, az éjjeli órákban megszökött.⁸⁷ Czenthe Miklós szerint, aki tévesen májusra datálja a szökést, a fogvatartottnak az öccse, István csempészte be azt az álkulcsot, amelynek segítségével kijutott a fogdából. Ezt követően Ózdról Putnokra menekült, ahol két hétig a Tornaljáról kiutasított Kiss nevű építész padlásán rejtőzködött.⁸⁸

Az újabb letartóztatása ráébresztette Hancsovskyt arra, hogy egyre inkább tarthatatlanná vált helyzete, és ha el akarja kerülni azt, hogy kiadják Csehszlovákiának, akkor el kell hagynia az országot. Czenthe Miklós szerint erre 1947 júniusában került sor, amikor Fertőszentmiklós térségében a zöldhatáron keresztül Ausztriá-

82 = = UPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, č. 200. Hančovský Vojtech 1926, útek z väznice do Maďarska, 1945. november 12.

83 = = UPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, č. 200. Hančovský Štefan, Hančovský Vojtech, Bohm František, atentát na budovu stanice NB v Tornali (dnes Šafárikovo) – písomný a fotodokumentačný materiál, 1945. november 3.

84 = = Uo.

85 = = Vö. Czenthe Z., 2001: 176.

86 = = ÁBTL 3.1.9. V-96259 Sümegi Flórián és tsa Pető Gyula, Hancsovsky Béla kiadatási ügye, 1947. március 27.

87 = = Uo. 1947. április 15.

88 = = Czenthe Z., 2001: 176.

ba szökött át, ahonnan később Franciaországba távozott.⁸⁹ Az időpont ugyan kérdéses, ám Hancsovsky franciaországi tartózkodását más források is igazolni látszanak. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának miskolci osztálya ugyanis egy Hancsovsky által 1949 júliusában Magyarországra küldött levél alapján ugyanerre a következtetésre jutott.⁹⁰

Magyarországról való távozása azonban sokáig sem a magyar, sem a csehszlovák hatóságok előtt nem volt ismert. Legalábbis erre utal az, hogy Hancsovsky ügye még 1948 őszén napirenden volt a két ország hatóságai közötti kommunikációban. Miskolcon ugyanis ekkoriban bukkant fel egy Barankay Bertalan nevezetű, 1926-os születésű fiatalember, aki azt híresztelte magáról, hogy részt vett a tornaljai csendőrörs felrobbantásában, amiért őt halálra ítélték. Amikor a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság miskolci kirendeltsége közvetítésével ez az információ a csehszlovák hatóságok tudomására jutott, a pozsonyi belügyi megbízotti hivatal azonnal nyomozást indított Barankay után.⁹¹ Mivel azonban Barankay neve sem a per, sem a korábbi nyomozás folyamán nem merült fel, születési éve pedig megegyezett a Hancsovskyéval, a csehszlovák hatóságok arra a megállapításra jutottak, hogy Barankay nem más, mint maga Hancsovsky Béla, aki álnéven él Magyarországon.⁹² Ezért 1949 elején „Barankay” letartóztatását és Csehszlovákiának való kiadatását kérték a magyar hatóságoktól. Budapest ezúttal sem sietett, és csupán 1950 tavaszán válaszolt a megkeresésre: mivel semmiféle bizonyíték nincs arra nézve, hogy Barankay a tettestársa lett volna Hancsovskynak, sem a letartóztatása, sem pedig kiadatása nem jöhet szóba.⁹³

A források alapján eddig lehetett követni a Hancsovsky Béla életútját, a további sorsa ismeretlen előttünk. Czenthe Zoltán szerint Franciaországban Maróthy Marót követségi titkárnak és Dessewffy Gyula kisgazdapárti politikusnak köszönhetően „a legjobb párizsi körökbe” lett bejáratos, miközben „új, választott hivatására és újabb bosszúra” készült.⁹⁴ Azt, hogy ez ügynöki megbízás lett volna, Czenthe nem mondja ki, csupán a sorok között utal rá. Mindenesetre Czenthe azt is tudni véli, hogy Hancsovsky Béla 1951 márciusában titokban visszatért Magyarországra, hogy ott valamiféle megbízást elvégezzen. Állítólag egy börténében hozta magával a feladat elvégzéséhez szükséges eszközöket. Budapesten több ismerősével is kapcsolatba lépett, miután azonban azt feltételezte, hogy megfigyelik, előbb szállodáról szállodára vándorolt, majd egy Pest környéki hétvégi házban húzza meg

89 == Uo. 177.

90 == ÁBTL 3.1.g. V-39884. Hancsovsky Béla és tsa. 1949. szeptember 4.

91 == UPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, č. 200, Hančovský Štefan, Hančovský Vojtech, Bohm František, atentát na budovu stanice NB v Tornali (dnes Šafárikovo) – písomný a fotodokumentáčný materiál 1948. október 19.

92 == Uo. 1948. október 27.

93 == Uo. 1950. április 18.

94 == Czenthe Z., 2001: 177.

magát. Itt azonban nyoma veszett. Czenzhe szerint „Bélát vagy lelőtték, vagy valahol kényszerhelyzetbe került, és az elfogatás helyett végzett magával”.⁹⁵

Mindenesetre a család Tornalján található síremlékére valakik valamikor felvésették Hancsovszky Béla nevét, születésének és halálának évszámát: 1926-ot és 1951-et. Ha ez hiteles, akkor 25 évet élt.

=== Összegzés

A fentiek alapján úgy véljük, hogy a tornaljai csendőrőrs 1945. augusztusi felrobantásának a körülményei részben tisztázottnak tekinthetők. Az nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy a robbantó Hancsovszky Béla volt. A beismerő vallomásaán kívül ezt többek között az általa írt búcsúlevelével is igazolja. Továbbra sem tisztázható viszont teljesen az, hogy kik voltak a segítők. A tanúvallomások alapján abban nem kell kételkednünk, hogy Hancsovszky Béla nem mondott igazat, és a robbantást nem egyedül követte el. Azt viszont kizártnak tartjuk, hogy 15 éves öccse és annak 14 éves barátja, Böhm Ferenc lettek volna a segítők. És nemcsak azért, mivel a tanúk magasabb, idősebb személyeket láttak elfutni, de azért is, mert nem feltételezzük, hogy Béla épp István öccsét – saját halála esetén özvegy édesanyjuk egyetlen támaszát – vontta volna be egy ilyen kockázatos akcióba.

Persze így továbbra is nyitva marad a kérdés, kik voltak Hancsovszky Béla társai. Derencsényi József vagy Barankay Bertalan? Vagy mások? Miként nehezen rekonstruálható az is, mi történt vele, miután 1947-ben a magyar–osztrák államhatárt átlépve Nyugatra távozott. Czenzhe fentebb olvasható verziója meglehetősen meszerű ugyan, de feltehetően olyan személyes szóbeli információkra épül, amelyekben (ha a részletek nem is minden esetben pontosak) nincs okunk kételkedni. Hiteles források nélkül minden más magyarázat, így azok az elképzelések is, hogy halálhíre csupán a hatóságokat volt hivatott megteveszteni, csupán a képzelet játéka maradnak.⁹⁶

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTTL)

3.1.9. Vizsgálati dossziék

v-96259 Sümegi Flórián és tsa Pető Gyula

v-39884 Hancsovszky Béla és tsa

95 == Uo.

96 == A kutatás során például egy visszaemlékező arról számolt be, hogy nagymamája az ötvenes vagy a hatvanas években levelezésben állt az akkor Ausztráliában élő Hancsovszky Bélával. Állítására azonban nem találtunk semmiféle bizonyítékot.

Archív bezpečnostních složek České republiky (ABS)
[Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára]
Studijný ústav MV, fond S – Sbíрка různých písemností (f. S)
[Különbéle iratok gyűjteménye]

Slovenský národný archív (SNA) [Szlovák Nemzeti Levéltár]
fond Poverenictvo vnútra – Bezpečnostný odbor (f. PV-BO)

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB) [Besztercebányai Állami Levéltár]
fond Okresný ľudový súd V Rimavskej Sobote (f. OLS RS-T-LUD)
(Rimaszombati járási népbíróság)

Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Rimavská Sobota (ŠA BB, PoRs)
[Besztercebányai Állami Levéltár Rimaszombati Fióklevéltára]
fond Okresná správna komisia, Feledince (f. OSK Feledince)
[Feledi Járási Közigazgatási Bizottság]
fond Okresný národný výbor Tornaľa (f. ONV To)
[Tornaljai Járási Nemzeti Bizottság]

Archív ústavu pamäti národa (UPN) [Nemzeti Emlékezet Hivatalának Levéltára]
KS ZNB s ŠTB Banská Bystrica [Besztercebánya]

Archív mesta Tornaľa (AMT) [Városi Levéltár, Tornalja]
D1 NOT
D2 NOT

=== Hivatkozott irodalom ===

Bajcsi, 2021

Bajcsi Ildikó: *Kisebbségi magyar küldetés Csehszlovákiában. A sarlós nemzedék közösségi szerepvállalása Trianon után.* L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Bukovszky, 2016

Bukovszky László: *A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség és a Mindszenty-per szlovákiai recepciója.* Nemzeti Emlékezet Intézete – Fórum Kisebbségkutató Intézet, Budapest–Somorja.

Czente I., 2004

Czente Irénke: Háború, üldözés, kiűzetés. (Napló 1945-ből).
Széphalom, 14. sz. 315–331.

Czenthe Z., 2001

Czenthe Zoltán: A tornaljai magyarság háború utáni megpróbáltatásai, Hancsovsky Béla hősi helytállása és tragédiája. *Széphalom*, 11. sz. 169–178.

Gaál, 2011

Gaál Imre: *Száz év Tornalja történetéből*. Méry Ratio, Pozsony.

Janics, 1992

Janics Kálmán: *A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után (1945–1948)*. Madách, Pozsony.

Malatinský, 2019

Malatinský, Michal: *Pred súdom národa. Retribúcia na Slovensku a národný súd v Bratislava 1915–1947*. Post Scriptum, Bratislava.

A Miskolci..., 1944

A Miskolci Királyi Katolikus Fráter György Gimnázium évkönyve az 1943–44. tanévről. (Szerkesztette: Zelenka Árpád.) Miskolc. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Miskolc_20529_katolikus_fogimn_20585_1943/?query=hancsovsky&pg=43&layout=s (utolsó letöltés: 2022. 06. 06.)

Mitáč, 2013

Mitáč, Ján: Administratívno-mocenské opatrenia československej štátnej moci na južnom Slovensku po roku 1945 (príklad novozámockého okresu). *Pamäť národa*, 2. sz. –21.

Motoška, 1974

Motoška, Vladimír: *Protifašistický odboj v Novohrade*. Osveta, Martin.

Popély, 2006

Popély Árpád: *A csehszlovákiai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1992*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.

Simon, 2014

Esterházy János és a szlovenszkói Magyar Párt. Iratok a szlovákiai magyarok történetéhez (1938–1945). Szerkesztette: Simon Attila. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.

Tóth (szerk.), 2013

Hontalanok. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéhez 1945–1948/1949.

Emlékiratok, naplók, versek, mondák, egyéb írások. Szerkesztette: Tóth László.
Kalligram, Pozsony.

Ujváry, 1992

A Felvidéki magyarság szolgálatában. Interjú dr. Boross Zoltánnal. In Ujváry Zoltán
(szerk.): *Gömör Néprajza. XXXIII. Tanulmányok Faggyas István tiszteletére.*
Debrecen, 137–192.

==== Sajtó ====

Čas, 1945

Národný front, 1945

Pravda, 1945

Új Szó, 2011–2015

Kulcsszavak

=====

Csehszlovákia, határon túli magyarok, népbírósági tárgyalások

Síremlék. 1942.

Fortepan /Csorba Dániel

/ Hancsovsky. Reconstruction of a Controversial Story /

The article attempts to reconstruct the story of a bombing incident in Tornaľa, southern Slovakia, in 1945, and reveal the fate of Béla Hancsovsky, who was accused of the attack but escaped the death sentence.

The explosion of the Tornaľa district headquarters of the Czechoslovak National Security Corps on 8 August 1945 led to harsh official reprisals against the Hungarian population of the small market town. Some 150 people were deported, and plans were made to deport the entire Hungarian population of the town and the district. It was a 19-year-old young man, Béla Hancsovsky, who claimed responsibility for the explosion, with which, as he stated in his testimony, he wanted to draw attention to the persecution of Hungarians in Slovakia. Hancsovsky was sentenced to death in a summary trial by the People's Court, but he escaped to Hungary under adventurous circumstances. However, as Czechoslovakia requested his extradition and the Hungarian authorities were looking for him too, he fled further west in 1947. His fate afterwards is uncertain, but it is presumed that he died young. The article tries to clarify the contradictions and white spots in the story and seeks answers to questions such as whether Béla Hancsovsky really committed the bomb attack, whether he had accomplices and what happened to him after his escape.

Duhnovics (ekkor Horthy Miklós) tér, Városháza,
Munkács, Kárpátalja. Ukrajna, 1944.

Fortepan / Vörös Hadsereg